

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 364.22:364.144:338.22.021.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-97-10>**Доброва Т. Г.**

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кіркока Р. Г.

ТОВ «Югметалсервіс»

ДИТЯЧА БІДНІСТЬ: МАСШТАБИ ТА РИЗИКИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

На підставі аналізу статистичних та соціологічних даних про умови життя домогосподарств України проведено дослідження феномену дитячої бідності. Дано оцінку масштабів та динаміки проблеми за міжнародно визнаними критеріями. На основі здійсненого аналізу визначені основні ризики для соціально-економічного розвитку суспільства та післявоєнного відродження України, а саме різке падіння народжуваності та загострення демографічної кризи; зниження масштабів та якості освіти внаслідок депривації бідного населення; соціальне відторгнення підлітків, що належать до вразливих верств населення, та їх маргіналізація; зроблено акцент на проблемі поселенської бідності, наслідком якої є вимирання українського села. За результатами дослідження визначені пріоритетні завдання соціально-економічної політики держави, спрямованої на послаблення негативного прояву матеріальних та соціальних депривацій дітей та запобігання ризиків, що вони породжують.

Ключові слова: соціальна нерівність, дитяча бідність, монетарна бідність, немонетарна бідність, соціальна депривація, людський капітал.

Постановка проблеми. Проблема бідності загалом та дитячої бідності зокрема широко визнається як глобальне явище. Спостерігається вона не тільки в традиційно найбідніших країнах Африки та Латинської Америки, а притаманна й країнам-лідерам світової спільноти. Рада Європи вважає, що дитяча бідність в Європі має системний, структурний і довгостроковий характер. За даними Eurostat, у 2020 р. в середньому по Європейському Союзу кожна четверта дитина перебувала на межі бідності. Навіть у найбільш розвинутих країнах ЄС – Німеччині та Франції частка бідних дітей перевищувала відповідно 25% та 22%. У 2021 році кількість бідних дітей в ЄС зросла на 200 тисяч і досягла 19,6 мільйона [1]. В 2022 році ЮНІСЕФ дослідив ситуацію в 22 країнах Східної Європи та Центральної Азії та дійшов висновку, що в наслідок економічної кризи, викликані війною в Україні, кількість бідних дітей в регіоні за рік зросла на 4 мільйони (на 19%), з них півмільйона – це діти України [2].

Отже, феномен дитячої бідності стосується будь якої країни світу. Не випадково ООН, визначаючи орієнтири глобального розвитку після 2015 року, вперше виділила подолання дитячою бідності як окреме важливе завдання Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року.

Україна встановила національні завдання «ЦСР – 2030» у 2017 році. Серед ключових завдань національної системи ЦСР: скорочення в 4 рази рівня бідності серед дітей, зокрема шляхом ліквідації крайньої бідності; збільшення рівня охоплення дітей програмами соціальної підтримки; підвищення життєстійкості сімей з дітьми, прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40% домогосподарств з дітьми; покращення структури харчування в сім'ях з дітьми; забезпечення доступності якісного дошкільного розвитку,

якісної шкільної та професійної освіти; забезпечення доступності соціальних послуг, доступності житла для дітей, сімей з дітьми та молоді тощо [3, с. 16–20]. Практична реалізація цих завдань значно ускладнюється в сучасних політичних та економічних реаліях, проте є визначальною для післявоєнного відродження країни та відновлення потенціалу сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дитячої бідності досі не отримала належної політико-економічної оцінки українських науковців. Переважно її вивчають соціологи. Глибокий аналіз масштабів та динаміки цього явища за національними та європейськими критеріями проводять вчені Інституту демографії та соціальних досліджень імені В. М. Птухи НАН України Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін, О. А. Васильєв, Ю. Л. Когатько та інші [4; 5; 6].

В політико-економічних дослідженнях українських науковців дитяча бідність не виділяється як самостійний феномен, об'єктом уваги є бідні домогосподарства, в тому числі сім'ї з дітьми. Проте саме феномен дитячої бідності потребує системного комплексного вивчення, оскільки від можливостей раннього розвитку особистості залежать її здібності в майбутньому, а відтак і якість людського капіталу суспільства. Отже актуальним є не тільки моніторинг її реальних масштабів, а й всебічна оцінка наслідків дитячої бідності для економічного потенціалу країни в довгостроковій перспективі.

Мета статті – дослідження динаміки рівня дитячої бідності з позицій виконання зобов'язань національної програми ЦСР та довгострокового впливу цього феномену на економічний потенціал країни, визначення пріоритетних завдань державної політики щодо послаблення негативних наслідків матеріальної та соціальної депривації дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Післявоєнне відродження економіки України, посилення потенціалу сталого розвитку може відбуватися лише на основі радикальної зміни моделі економічного розвитку. Країна має докорінно змінити структуру суспільного господарства, подолати її сировинний ухил, зупинити деіндустріалізацію економіки. Безальтернативним є інноваційний розвиток національного виробництва, його адаптація до європейських стандартів, створення умов для інтеграції України в європейський економічний простір. Реалізація цього завдання потребує якісно нового виробничого потенціалу та трудового ресурсу.

В контексті відродження української економіки пріоритетного значення набуває подолання бідності, і перш за все – дитячої бідності. Адже нехтування проблемами дітей призводить до незворотних втрат перспективи розвитку. Зростання в бідності впливає на фізичний та когнітивний розвиток, на соціалізацію дітей, позбавляє їх гідного майбутнього. Як довгостроковий наслідок – знижується якість людського капіталу суспільства.

Для визначення масштабності проблеми подолання дитячої бідності, доцільно звернутися до соціально-демографічної характеристики домогосподарств України. Станом на 2022 рік, в країні загалом налічується 14549,2 тис. домогосподарств, їх середній розмір – 2,57 осіб. Домогосподарства з дітьми складають 37,8%. Переважна більшість таких домогосподарств (81,3%) мають в своєму складі одну дитину, 16,1% – виховують двох дітей та 2,2% – мають трьох і більше дітей. За віковою структурою: в 27% сімей зростають підлітки в віці 14-17 років, 47% – це сім'ї з дітьми від 7 до 13 років; 26% сімей мають дітей від 3 до 6 років; 16% – дітей до 3 років [7, с. 16].

За соціологічними спостереженнями у передвоєнний період понад 30% дітей країни зростало в умовах бідності [4, с. 76]. З початку військових дій ситуація критично погіршується. За прогностичними оцінками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Пугухи на 2022 рік, рівень абсолютної бідності (за критерієм «сукупні еквівалентні витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму») серед сімей з дітьми сягне 73,6% за реалістичним сценарієм, та 85,9% – за песимістичним. Це майже двократне підвищення за рік [8, с. 3].

Із зрозумілих причин щорічні планові обстеження умов життя домогосподарств України у 2022 та 2023 роках не проводилися, тож в подальшому дослідженні будемо спиратися на останні доступні дані до 2021 року включно.

Українська практика моніторингу бідності базується на узгоджених на міжнародному рівні принципах формування статистичних даних про добробут домогосподарств [9]. ООН визначає бідність як відсутність можливостей підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству. Серед її критеріїв перш за все використовують показники монетарної бідності, тобто нестачі коштів для мінімального задоволення суспільно-нормальних потреб. Проте бідність – це не тільки нестача грошей для мінімального споживання, це і позбавлення можливості мати комфортне житло, отримати бажану якісну освіту, повноцінні медичні та побутові послуги, можливості культурного розвитку та відпочинку, можливості саморозвитку та самореалізації тощо. Тож бідність – це явище багатомірне. В сучасних умовах все більше уваги приділяється аналізу бідності за

ознаками депривації, тобто за позбавленнями відносно комплексу благ, які забезпечують гідний рівень життя.

В українській практиці використовують кілька показників монетарної бідності. Абсолютна бідність – розуміється як нестача коштів для задоволення потреб на мінімальному рівні, визначеному на основі нормативів споживання базових товарів та послуг (мінімального споживчого кошику).

Вартісна величина межі абсолютної бідності може встановлюватися законодавчо – щорічно в бюджеті на наступний рік (прожитковий мінімум), або визначатися методологічно – шляхом оцінки мінімального споживчого кошику в фактичних ринкових цінах. У другому варіанті критерієм бідності є сукупні еквівалентні витрати (доходи) домогосподарства нижче фактичного прожиткового мінімуму на одну особу. Практика останніх років в є такою, що фактичний прожитковий мінімум в 2-2,5 рази перевищує законодавчо визначений мінімум.

Виходячи із досвіду країн ЄС, в українську практику запроваджено показники відносної монетарної бідності. Межею бідності вважаються сукупні еквівалентні витрати особи нижче 75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат. Сукупні еквівалентні витрати особи нижче 60% медіанного рівня середньодушового показника розцінюються як межа крайньої бідності.

В умовах хронічної галопуючої інфляції останнього десятиліття найбільш адекватну картину бідності дітей в Україні дозволяє побачити показник абсолютної бідності за рівнем сукупних еквівалентних витрат нижче фактичного прожиткового мінімуму. Гостроту проблеми відображають дані таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень та глибина абсолютної бідності дітей, 2019 р. %

Категорії домогосподарств	Рівень бідності	Глибина бідності
з 1 дитиною	40,9	23,3
з дітьми до 3 років	54,4	27,0
з 2 дітьми	57,6	26,3
з 3 та більше дітьми	81,2	32,1
сім'ї без дітей	34,3	22,8
середній показник домогосподарств	22,8	24,9

Джерело: складено на основі [4, с. 72; 5, с. 20]

Статистика свідчить, що рівень абсолютної бідності серед сімей з дітьми є суттєво вищим ніж в сім'ях без дітей та в середньому по країні (відповідно 47,3%, 34,3% та 41,3%). При цьому наявною є пряма залежність між кількістю дітей в сім'ї та ризиком потрапляння в категорію бідних. Так серед сімей з 2 дітьми частка бідних на 23% більше порівняно з сім'ями без дітей. Найгірша ситуація в багатодітних сім'ях, де абсолютна бідність перевищує 81%. В скрутному становищі опиняються сім'ї з дітьми до 3 років – бідною є кожна друга родина.

Показник глибини бідності залежить від суми коштів, якої не вистачає родині до досягнення межі бідності. Він визначається як відношення середнього дефіциту доходу бідних домогосподарств до межі бідності. В сім'ях з дітьми дефіцит доходу зростає з 23% фактичного прожиткового мінімуму до 32% в залежності від кількості

дітей. Щоб перетнути межу абсолютної бідності, їм необхідно збільшити доходи майже на третину, що в наявних умовах видається недосяжним. Тож бідність сімей з дітьми дедалі стає хронічною.

Соціологи звертають увагу на яскраво виражену поселенську бідність. Найбільша кількість бідних дітей мешкає в сільській місцевості (38,5% від усіх бідних дітей, проти 31,5% у великих та 30% у малих містах). Рівень бідності серед сільських дітей також є найвищим (37,6% проти 22,9% та 31,1% в містах відповідно). Не менш виразною є і регіональна відмінність рівня бідності – від 25% у Чернігівській області до 75% у Херсонській [4, с. 76–77].

Показники монетарної бідності не повною мірою відображають реальне соціально-економічне становище домогосподарств загалом та домогосподарств з дітьми. Для поглибленого аналізу залучаються показники бідності за деприваціями.

Депривація розуміється як вимушене позбавлення особи внаслідок нестачі коштів можливості задовольняти свої базові потреби через відсутність доступу до основних матеріальних благ і соціальних ресурсів.

Для визначення бідності за деприваціями в українській практиці використовуються дві методології. Національна методологія виділяє 18 ознак депривації. До бідних відносять домогосподарства, які потерпають від 4-х та більше цих ознак. Методологія ЄС враховує 9 ознак депривації. Бідними вважаються сім'ї що потерпають від 3-х та більше з цих ознак. При наявності 4 та більше ознак, йдеться про глибоку депривацію.

Рівень бідності за деприваціями серед сімей з дітьми, визначений за методологією ЄС станом на 2019 рік представлений в таблиці 2.

Таблиця 2
Рівень депривації дітей за методологією ЄС, 2019, %

Категорії домогосподарств	Рівень депривації (3 позбавлення з 9)	Рівень глибокої депривації (4 позбавлення з 9)
Всі домогосподарства з дітьми	33,4	18,9
з 1 дитиною	30,2	15,9
з 2 дітьми	38,9	23,9
з 3 дітьми та більше	49,4	34,7
Домогосподарства без дітей	34,9	20,7

Джерело: складено на основі [5, с. 29]

Як бачимо, кожна третя сім'я з дітьми є бідною. Передбачувано, найскладніша ситуація за критеріями депривації спостерігається в багатодітних сім'ях. Рівень бідності та крайньої бідності зростає на 10% при появі третьої дитини.

Національна методика визначення бідності за деприваціями використовує більш широке коло критеріїв. Вони охоплюють такі групи позбавлень, як нестача коштів для задоволення базових потреб, умови проживання, інфраструктурні умови, можливості відпочинку та дозвілля.

За оцінками соціологів, депривації, які є найбільш значущими саме для дітей, сягають значного рівня [5, с. 30–31]. Стосовно задоволення базових потреб: кожна шоста дитина потерпає від нестачі коштів на споживання через день м'ясних страв, і також на придбання за потреби нового одягу та взуття. Кожна четверта дитина в сіль-

ській місцевості (а серед підлітків – кожна третя) позбавлена можливості придбати комп'ютер. Підлітки (16-17 років) потерпають від нестачі коштів для отримання професійної освіти: 22% міських підлітків і 18,4% сільських.

Щодо умов проживання, то кожна десята дитина в містах потерпає від недостатності житлової площі (менше 5 кв. м на особу). Зауважимо, що законодавчо встановлена санітарна норма житлової площі на одну особу становить 13,65 кв. м, житловий мінімум – 9 кв. м. За даними Держстату України у 2022 році 72,2% дітей у віці до 18 років живуть у перенаселеному житлі, в тому числі в великих містах – 83%, в малих містах – 64% та 65% в сільській місцевості [7, с. 30].

Сільські діти потерпають від відсутності в помешканні водопроводу (25,6%), ванної або душі (29,7%), туалету зі зливом (36,4%). Кожна п'ята дитина по країні та кожна третя в сільській місцевості потерпають від позбавлення можливості підтримувати комфортну температуру в помешканні.

Від інфраструктурних проблем потерпають переважно сільські діти. Так, кожна п'ята дитина до 6 років (21,1%) потерпає від відсутності поблизу житла дошкільних закладів (проте в містах щонайменше кожна четверта дитина потерпає від нестачі місць в дошкільних закладах). Половина сільських дітей (51,2%) позбавлена можливості отримати побутові послуги в своєму населеному пункті. Це особливо турбує підлітків 16-17 років (57,8%). Можливості задоволення споживчих і культурних потреб сільських дітей значно обмежуються відсутністю регулярного щоденного транспортного сполучення з іншими населеними пунктами з більш розвинутою інфраструктурою (депривація стосується 22% дітей).

В міжнародних методиках важливим показником депривації вважається нестача коштів на тижневий сімейний відпочинок щонайменше один раз на рік. Більше половини українських дітей (54,1%) позбавлені такої можливості, серед сільських дітей від такої депривації потерпають 64,7%.

Матеріальні депривації тісно пов'язані з явищем соціального відчуження – ситуація, в якій громадяни не мають змоги користуватися соціальними правами, що гарантуються їм законодавством (права на працю, гідні умови життя, доступ до отримання соціальних послуг, медичної допомоги, освіти, послуг у сфері культури тощо) [9]. Соціальне відчуження впливає на статус та індивідуальні особливості людини. Воно заважає повноцінній участі в соціальному, культурному та політичному житті, виштовхує людину на периферію суспільства.

Хронічно високий рівень бідності українського населення, та особливо дитячої бідності створює значні ризики для соціально-економічного розвитку суспільства.

Монетарна та деприваційна бідність родин з дітьми виступає чи не головною детермінантою негативної демографічної динаміки в Україні. Понад тридцять років відбувається депопуляція країни. За офіційними даними чисельність наявного населення неухильно скорочувалася з 52 мільйонів у 1992 році до 41 мільйонів у 2021 році [10, с. 20]. За опосередкованими розрахунками, що враховують драматичні наслідки військових дій, чисельність наявного населення в кордонах 2022 року не перевищує 31 мільйону [11].

Протягом трьох десятиліть в країні фіксується від'ємний коефіцієнт природного приросту (ско-

рочення) населення (зауважимо, що до 1990 року постійно тривав природний приріст населення). Найскладнішим був початок 2000-х років (коефіцієнт природного скорочення сягав – 7,5 на 1000 осіб наявного населення). В період з 2014 по 2021 роки коефіцієнт погіршився відповідно з –3,9 до –11,2 [10, с. 20, 27, 52]. Настільки значний розрив між народжуваністю та смертністю безпосередньо пов'язаний із соціально-економічним станом українських домогосподарств і, насамперед, матеріальним станом домогосподарств з дітьми.

Як зазначалося, переважна більшість сімей (81,3%) наважуються виховувати одну дитину, двох дітей – 16,1% сімей. Сім'ї з трьома і більше дітей складають лише 2,2%. Зрозуміло, що більшість молодих сімей свідомо планують народження дитини і відмовляються від цього, якщо не здатні забезпечити їй гідні умови життя. В останні роки спостерігаються загрози низькі показники народжуваності: якщо в 2014 році коефіцієнт народжуваності дорівнював 1,5, то у 2021 році впав до 1,2 а у 2022 році – до 0,9. За прогнозом на 2023 рік коефіцієнт становитиме близько 0,7. Щоб запобігти природному скороченню населення, кожні 10 жінок повинні народжувати в середньому 2,2 дитини. Отже в поточному періоді народжується в три рази менше дітей ніж потрібно для простого відтворення населення. Це мінус десятки тисяч українців в майбутньому [10, с. 59; 11].

Низька народжуваність та велика смертність працездатного населення призводить до критичного зростання демографічного навантаження, тобто кількості непрацездатного населення (дітей в віці 0-15 років та дорослих від 60 років і старше) в розрахунку 1000 працездатних осіб. Коефіцієнт демографічного навантаження зріс з 595 у 2014 році до 688 у 2022 році [10, с. 46]. Тобто, в середньому один працездатний громадянин має забезпечувати існування 1,7 осіб.

Оскільки об'єктивних передумов для позитивної зміни демографічного тренду в країні нині практично не існує, в контексті відродження економіки країни загострюється проблема підвищення якості наявного людського капіталу.

Лише високоосвічена нація здатна досягти значного зростання рівня продуктивності праці, відродити економіку на сучасній інноваційній основі. Тож цілком виправдано те, що серед стратегічних завдань національної програми «ЦСР для дітей України» одним з пріоритетів є забезпечення доступності та підвищення якості всіх рівнів освіти.

Як зазначалося, в Україні чітко простежується кореляція між рівнем бідності та складністю отримання якісної освіти. Значною мірою це визначається від'ємною динамікою державного фінансування середньої спеціальної і особливо вищої освіти в останньому десятилітті, та інфляційним зростанням вартості комерційних послуг освіти. За соціологічними дослідженнями 2021 року чимала кількість домогосподарств з дітьми потерпає від депривації за критерієм освіти: 8,7% домогосподарств відчувають недостатність коштів для отримання будь-якої професійної освіти (в домогосподарствах без дітей налічується 3,5% таких суб'єктів). Рівень депривації суттєво підвищується при збільшенні кількості дітей в сім'ї (до 10,4% в сім'ях з двома дітьми, та 17,3% в сім'ях, де виховуються три та більше дітей) [12, с. 36, 44].

Депривації в сфері освіти значно обмежують можливості таких дітей знайти у дорослому житті гідне місце на ринку праці, та розірвати коло бідності. За результатами спостереження економіч-

ної активності населення України, найнижчий рівень зайнятості та найвищий рівень безробіття очікувано визначається саме серед осіб з базовою середньою освітою. Ілюстрацією є дані таблиці 3.

Таблиця 3
Рівень зайнятості та безробіття населення в віці 15-64 років в залежності від рівня освіти у 2018 р.
(у відсотках до населення відповідної групи освіти)

Рівень освіти	Рівень зайнятості	Рівень безробіття
Повна вища	75,4	7,9
Професійно-технічна	67,2	9,9
Повна загальна середня	47,5	10,2
Базова загальна середня	18,4	13,9

Джерело: побудовано автором на підставі даних [13, с. 168, 170]

Природно, що підвищення рівня освіти є чинником зростання добробуту та запобігання бідності. У країнах ОЕСР спеціальна професійна освіта забезпечує дохід на 20% вищий ніж у осіб з повною загальною середньою освітою, а їх дохід, в свою чергу, на 10% перевищує доходи осіб з базовою середньою освітою. Вища освіта забезпечує відносне зростання доходу на 60%.

За спостереженнями українських соціологів, наявність в сім'ї особи з вищою освітою виявляється чи не єдиним чинником виходу із стану бідності. За таких умов частка бідних серед сімей з однією дитиною та двома дітьми знижується майже на 7%, серед сімей з трьома та більше дітьми – на 10% [4, с. 73].

На жаль, українські реалії є такими, що наявність високого рівня освіченості не є гарантією зайнятості за фахом та заможного існування. Це негативно впливає на суб'єктивне сприйняття цінності освіти. Підтвердженням є відповідні соціальні пріоритети українських домогосподарств. В шкалі цінностей за ступенем значущості освіти на перше місце поставили лише 0,1% сімей. За другим ступенем значущості освіти визначили 0,7% домогосподарств, і за третім – 1,5%. Акцентуємо, що в сільській місцевості ці показники суттєво нижче загальних (відповідно 0,1% за першим та другим пріоритетом, та 1,1% – за третім) [14, с. 13]. В структурі сукупних витрат домогосподарств частка освіти в період 2010–2021 років утримується на рівні 1,0%.

Такі ціннісні орієнтири сім'ї зрозуміло не сприяють формуванню у дітей прагнення до накопичення знань заради майбутнього підвищення добробуту. В останньому десятилітті спостерігається негативна тенденція щодо намагання підлітків здобути повну загальну середню освіту. Поки вона не є критичною, проте поступово зростає кількість випускників дев'ятих класів загальноосвітньої школи, які приймають рішення не продовжувати навчання ані в закладах середньої освіти, ані в професійно-технічних навчальних закладах. В 2015 році нараховувалося 1546 таких осіб, це 0,5% від загальної кількості випускників дев'ятих класів. В 2020 році їх було вже 3362 особи або 1% від загальної кількості випускників [15].

Від зниження мотивації громадян до підвищення рівня освіченості значною мірою втрачає як індивід так і суспільство загалом. Адже за актуальними даними ЮНЕСКО кожний додатковий рік навчання зумовлює зростання особистого доходу на 10% та підвищення ВВП країни на 0,37%.

За тривалими спостереженнями відмічається, що рівень матеріальних та соціальних депривацій серед мешканців села вдвічі вищий ніж в містах. Цей факт породжує ще одну, майже трагічну для України тенденцію – обезлюднення села, вимирання сільських поселень. Лише за офіційними даними з 1991 по 2014 рік з мапи України зник 641 сільський населений пункт, з них 528 – через відсутність в них жителів, решта – через об'єднання з іншими населеними пунктами. Найбільше за роки незалежності вимерло сіл на Київщині, Полтавщині, Житомирщині, Сумщині, Харківщині, Чернігівщині [16]. Занедбана інфраструктура, відсутність робочих міст та інші соціальні і економічні негаразди викликають відтік молоді в міста, в гіршому випадку – за кордон. Зворотна міграція не відбувається. Село вмирає і з ним вмирає гасло початку 90-х років про самостійного господаря на своїй землі, про ефективного власника. Сімейні фермерські господарства так і не стали масовим явищем, впливовим актором в аграрному секторі. На місце вимерлих сіл приходять великі аграрні корпорації, частіше з іноземним капіталом, які не потребують значної робочої сили, не зацікавлені в розвитку соціальної інфраструктури, в збереженні родючості землі. За таких умов складно розраховувати, що аграрний сектор стане дієвим драйвером післявоєнного відродження України.

Найгіршим для суспільства ризиком, що породжує дитяча бідність, є соціальне відторгнення дітей, соціальна маргіналізація окремих груп, особливо підлітків. В їх середовищі зростає рівень алкоголізму, наркоманії, злочинності. За доступними даними Генеральної прокуратури України, у загальній кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2013 році неповнолітні склали 4,9%. Неповнолітні, які скоїли злочини, пов'язані із обігом наркотичних засобів склали 1,5%, а з числа тих осіб, що допускають немедичне вживання наркотиків, частка неповнолітніх – 0,6%. У 2015 році із 115,8 тис. осіб, які вчинили кримінальні злочини, кількість неповнолітніх становила 5,7 тис. (4,9%). У 2017 році

неповнолітніх злочинців налічувалося 4,5 тис. (3,8% від загальної чисельності правопорушників). У 2018 році (I півріччя) частка неповнолітніх злочинців становила 3,2% (1,7 тис. осіб) [17]. Для запобігання підліткової злочинності важливо стимулювати підлітка до позитивної самооцінки особистості. Важлива роль у подоланні їх соціального відторгнення належить засобам соціальної підтримки бідних сімей, покращення умов життя підлітків, залучення їх до суспільно-корисної праці, надання доступу до закладів професійної освіти, заходів культури, спорту та іншим чинникам соціалізації.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що від умов, в яких зростає дитина, які здатні надати сім'я та суспільство, залежить майбутнє як конкретної особи, так і країни в цілому. Бідність принижує гідність дитини, прирікає її на численні позбавлення, негативно впливає на її можливості в майбутньому.

Феномен дитячої бідності є потужним гальмом розвитку людського капіталу суспільства. В контексті соціально-економічного відродження України, протидія дитячій бідності має стати пріоритетним напрямком державної політики. Недостатньо лише визначення стратегічних завдань. Потрібна дієва комплексна державна програма соціального захисту дітей, яка б передбачала чіткий розподіл завдань між суб'єктами державної влади, та відповідні джерела фінансування. Серед провідних завдань держави на короткострокову перспективу: оптимізація політики оплати праці, яка б сприяла зниженню рівня абсолютної бідності; контроль рівня споживчих цін, інфляційне таргетування (існує жорстка кореляція між динамікою індексу споживчих цін та рівнем монетарної бідності); оптимізація мінімальних соціальних стандартів; відновлення програми матеріальної підтримки сімей з дітьми, особливо до 3-х років, приведення розміру допомоги у відповідність до сучасної вартості життя; розширення доступу до якісних державних послуг в сфері освіти і охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

- 1 in 4 children in the EU at risk of poverty or social exclusion. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211028-1> (дата звернення: 12.07.2023).
- The impact of the war in Ukraine and subsequent economic downturn on child poverty in eastern Europe. URL: <https://www.unicef.org/eca/reports/impact-war-ukraine-and-subsequent-economic-downturn-child-poverty-eastern-europe> (дата звернення: 12.07.2023).
- Цілі сталого розвитку для дітей України. Національна доповідь. URL: https://ids.org.ua/arhiv/SDGsForChildren_Ukraine_ukr.pdf (дата звернення: 12.07.2023).
- Соціальне відторгнення, нерівність та бідність дітей / Л. М. Черенько та ін. Київ : Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, 2021. 150 с. URL: [https://www.ids.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ%20\(PDF\).pdf](https://www.ids.org.ua/arhiv/Монографія_БІДНІСТЬ_ДІТЕЙ%20(PDF).pdf) (дата звернення: 24.06.2023).
- Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Л. М. Черенько та ін. Київ : Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Ін-т демогр. та соц. дослідж. імені М. В. Птухи, 2021. 108 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file> (дата звернення: 24.06.2023).
- Дитяча бідність: прогнозні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми. Аналітична записка. Квітень 2023 р. 10 с. URL: <https://ids.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> (дата звернення: 24.06.2023).
- Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 86 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/sdhd_22.pdf (дата звернення: 14.07.2023).
- Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. Київ : Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, 2022. 4 с. URL: <https://www.ids.org.ua/arhiv/Прогноз%20бідності%202022%20.pdf> (дата звернення: 24.06.2023).
- Методика комплексної оцінки бідності : Затверджено наказом Міністерства соціальної політики України 18.05.2017 № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#n16> (дата звернення: 24.06.2023).
- Населення України 2021 : демографічний щорічник / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 187 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf (дата звернення: 15.07.2023).
- Драматична смертність і еміграція найрозумніших: демографічні ризики для України через війну. URL: <https://www.rfi.fr/uk/ukraine/20230626-драматична-смертність-і-еміграція-найрозумніших-демографічні-ризики-для-україни-через-війну> (дата звернення: 15.07.2023).

12. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2021 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 141 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/sdotp_21.pdf (дата звернення: 14.07.2023).
13. Економічна активність населення України 2018 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.07.2023).
14. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 78 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_sdurd2018.pdf (дата звернення: 14.07.2023).
15. Загальна середня та професійна (професійно-технічна) освіта у 2020 р. : статистична інформація / Державна служба статистики України. Київ, 2021. Табл. 2.1. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.07.2023).
16. З карти України зникають села, з землі української зникають українці. URL: <https://ukrsvit1.com.ua/pryroda/pryroda-j-ustrij/z-karty-ukrainy-znykaiut-sela-zi-svitu-znykaiut-ukraintsi.html> (дата звернення: 15.07.2023).
17. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.06.2023).

References:

1. 1 in 4 children in the EU at risk of poverty or social exclusion. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211028-1> (accessed 12 July 2023).
2. The impact of the war in Ukraine and subsequent economic downturn on child poverty in eastern Europe. Available at: <https://www.unicef.org/eca/reports/impact-war-ukraine-and-subsequent-economic-downturn-child-poverty-eastern-europe> (accessed 12 July 2023).
3. Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (2017) Tsili staloho rozvytku dlia ditei Ukrainy. Natsionalna dopovi. [Goals of sustainable development for children of Ukraine. National report]. Available at: https://idss.org.ua/arhiv/SDGsForChildren_Ukraine_ukr.pdf (accessed 12 July 2023).
4. Cherenko L. M. ta in. (2021) Sotsialne vidtorhnennia, nerivnist ta bidnist ditei [Social rejection, inequality and poverty of children]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy. Available at: [https://www.idss.org.ua/arhiv/Monohrafiia_BIDNIST_DITEI%20\(PDF\).pdf](https://www.idss.org.ua/arhiv/Monohrafiia_BIDNIST_DITEI%20(PDF).pdf) (accessed 24 June 2023).
5. Cherenko L. M. ta in. (2021) Bidnist ta nerivni mozhlyvosti ditei v Ukraini [Poverty and unequal opportunities for children in Ukraine]. Kyiv: Dytiachyi fond OON. Available at: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file> (accessed 24 June 2023).
6. Instytut demografii ta sotsiolohichnykh doslidzheni imeni V. M. Ptukhy NAN Ukrainy (2022) Dytiacha bidnist: prohnozni otsinky vplyvu viiny na stan domohospodarstv z ditmy. Analitychna zapyska. Kvitent 2023 r. [Child poverty: predictive estimates of the impact of war on the state of households with children. Analytical note. April 2023]. Available at: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> (accessed 24 June 2023).
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Sotsialno-demografichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2022 rotsi: statystychnyi zbirnyk. [Socio-demographic characteristics of households of Ukraine in 2022: statistical collection]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/sdhd_22.pdf (accessed 14 July 2023).
8. Instytut demografii ta sotsiolohichnykh doslidzheni imeni V. M. Ptukhy NAN Ukrainy (2022) Prohnozna otsinka rivnia bidnosti v Ukraini u 2022 rotsi za troma stsensariiami rozvytku sotsialno-ekonomichnykh protsesiv vlaslidok rosiisko-ukrainskoi viiny [Forecast assessment of the level of poverty in Ukraine in 2022 according to three scenarios of the development of socio-economic processes as a result of the Russian-Ukrainian war]. Kyiv. Available at: <https://www.idss.org.ua/arhiv/Prohnoz%20bidnosti%202022%20.pdf> (accessed 24 June 2023).
9. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2017) Metodyka kompleksnoi otsinky bidnosti [Methodology of comprehensive assessment of poverty]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#n16> (accessed 24 June 2023).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Naseleattia Ukrainy 2021: demografichni shchorichnyk [Population of Ukraine 2021: demographic yearbook]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf (accessed 15 July 2023).
11. Dramatychna smertnist i emihratsiia nairozumnishykh: demografichni ryzyky dlia Ukrainy cherez viinu [Dramatic mortality and emigration of the smartest: demographic risks for Ukraine due to war]. Available at: <https://www.rfi.fr/uk/ukraina/20230626-dramatychna-smertnist-i-emihratsiia-nairozumnishykh-demografichni-ryzyky-dlia-ukrainy-cherez-viinu> (accessed 15 July 2023).
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Samootsinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh u 2021 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Household self-assessment of the availability of certain goods and services in 2021: statistical collection]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/sdotp_21.pdf (accessed 14 July 2023).
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Ekonomichna aktyvnist naseleattia Ukrainy 2018: statystychnyi zbirnyk [Economic activity of the population of Ukraine 2018: statistical collection]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 14 July 2023).
14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Samootsinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv: statystychnyi zbirnyk [Self-assessment by Ukrainian households of their income level: statistical collection]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_sdurd2018.pdf (accessed 14 July 2023).
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) Zahalna serednia ta profesiina (profesiino-tekhnicna) osvita u 2020 r.: statystychna informatsiia [General secondary and professional (vocational and technical) education in 2020: statistical information]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 14 July 2023).
16. Z karty Ukrainy znykaiut sela, z zemli ukrainskoi znykaiut ukraintsi [Villages are disappearing from the map of Ukraine, Ukrainians are disappearing from Ukrainian land]. Available at: <https://ukrsvit1.com.ua/pryroda/pryroda-j-ustrij/z-karty-ukrainy-znykaiut-sela-zi-svitu-znykaiut-ukraintsi.html> (accessed 15 July 2023).
17. Dani Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy / Oficijnyj sajт Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26 June 2023).

Dobrova Tatiana

Odesa I. I. Mechnykov National University

Kirtoka Ruslan

LLC "Yugmetalservice"

CHILD POVERTY: SCALE AND RISKS IN THE CONTEXT OF UKRAINES POST-WAR REVIVAL

Summary

The challenge of reviving Ukraine's economy after the war involves addressing numerous large-scale issues. One of the highest priorities is to decrease child poverty. This is because ensuring that children have adequate living conditions, opportunities for personal cognitive and physical growth, and the chance to fully realise themselves is crucial in the formation of a qualitatively new human capital capable of implementing an innovative model of social development in the future. It is important to monitor the true extent of the child poverty problem and to fully assess the risks it poses to the country's economic potential in the long term. The purpose of this article is to examine the dynamics of child poverty and the impact of this phenomenon on the country's economic potential. The methodological basis of the study is a statistical and sociological analysis of the living conditions of Ukrainian households. The article examines child poverty based on globally-accepted standards, which include absolute and relative poverty measured by income, as well as poverty due to financial and social deprivation. It was noted that the general trend of the phenomenon studied remains negative and does not bring the country closer to the commitments made in the National Programme for the Sustainable Development Goals 2030. Following the analysis, the identified main risks to socio-economic development and post-war recovery in Ukraine are a significant decline in birth rates and an exacerbation of the demographic crisis. Additionally, a reduction in the scale and quality of education due to poverty-induced deprivation, and social exclusion of teenagers belonging to vulnerable groups, resulting in marginalisation. Finally, an emphasis is placed on the problem of settlement poverty, which is leading to the extinction of the Ukrainian villages. The study identified key objectives for the government's socio-economic policy to reduce the effects of material and social deprivation on children and prevent potential risks.

Keywords: social inequality, child poverty, monetary poverty, non-monetary poverty, social deprivation, human capital.